

ג. תחומו של האיזור

איש ירושלים ר' בצלאל לנדוי, במאמר בנושא הישוב היהודי ברובע המוסלמי, כותב כי עד כמה שהדבר יפלא בעינינו ניתן ללמוד מתוך מסמכים שונים ומרשמי זכרונות, כי ראשית מגוריהם של ראשוני האשכנזים מתלמידי הגר"א שעלו לירושלים, משנת תקע"ב (1812) ואילך, היה באזור "באב אל חוטא", וזהו האזור המצוי כיום בין "דרך היסורים", המוביל מרחוב הגיא עד לשער האריות". תחום רובע זה לרברי לנדוי הוא: רחוב הגיא — במערב, "דרך היסורים" (במסורת הנוצרית), מדרום, וחומת ירושלים, ממזרח ומצפון".

1134567

6. ההתישבות באיזור "באב־חוטא" בשנים תק"צ-ת"ר (1830-1840)

א. חוקר א"י ר' יוהסף שוורץ וחותנו הגביר ר' שמריהו לוריא

בסוף שנת תקצ"א (1831), נכבשה הארץ בידי שליט מצרים מוחמד עלי. הכיבוש המצרי ארך כ־10 שנים עד שנת ת"ר (1840). בניגוד לשליטים העותומניים, שליטי מצרים התייחסו ביחס ליברלי כלפי היהודים. כתוצאה מכך גדלה תנועת העליה לארץ ישראל במידה ניכרת. כבר בשנת תקצ"ב (1832), אנו שומעים על עליה גוברת של יהודים מרוסיה וכן מארצות המערב.

חוקר א"י המפורסם א.מ. לונץ במאמרו הנ"ל מתאר את הרמויות הבולטות שעלו לארץ, והוא מתעכב על שניים מהעולים בראש העשירה האחרונה של המאה הששית למניננו, (תק"צ-ת"ר 1840-1830), שראויים במיוחד להזכר. וכאן נצטט מעט מדבריו הקשורים לנושא:

"...ביחוד (העולה) הראשון הוא הרב יוהסף שווארץ ז"ל מביירן (גרמניה) שבא ירושלימה בי"ג ניסן תקצ"ג (1833), אשר חלק גדול מזמנו הקדיש למחקרי הארץ ודברי ימיה ונתפרסם מאד בספרו החשוב "תבואת הארץ", שהיה למקור ישע לכל חוקרי הזמן... (העולה השני, הוא הגביר הנודע ר' שמריהו לוריא, חותנו של ר' י. שווארץ). הגביר

הזה שהיה מפורסם בעשרו ופזורנו בארץ רוסיה לקח עמו מלבד בני ביתו רבים מקרוביו ובני משפחתו... אף אמנם התחיל מיד אחרי בואו לפעול ולעשות... כי עזר מכספו לעניי העיר וצרכי העדה. באומץ לבבו הרהיב לשכור בתים בערו ובעד בני משפחתו ¹²³⁴⁵⁶⁷הלאה מרובע היהודים, עד כי מעט מעט נתישבו אחדים מבני העדה הזאת ברובע באב־חוטא אשר בצפון מקום המקדש".

שנתיים ימים אחרי בואו ארצה בשנת תקצ"ד (1834), ירד ר' שמריהו לוריא לארץ מוצאו. ד"ר א. מורגנשטרן בספרו: "משיחיות וישוב א"י", כותב כי הסיבות לירידתו אינן ברורות, אבל מן המקורות משתמע כי לא מצא בארץ אפשרויות לפעילות כלכלית, כפי שקווה למצוא בה. מכל מקום גם בחזרו לרוסיה המשיך להתעניין בנושא ישוב בארץ ישראל.

ב. אגרת ר' הלל ריבלין לשמריהו לוריא

במאסף "ציון" להיסטוריה של ארץ־ישראל, (ספר חמישי), ^{מתפרסמת} אגרת מיום כ"ה בטבת תקצ"ה (1835) מאת ר' הלל ריבלין, שהיה כאמור מהעולים הראשונים האשכנזים שעלו לירושלים, (ראה פרק 5) לחתנו ר' שמריהו לוריא הגביר הנ"ל ברוסיה. ר' הלל כותב על ההתענינות של יהודים בירושלים, ברכישת חצרות ובתים באיזור "באב־חוטא", ואלה מעט מדבריו: לדעתי ראוי לקנות פה איזה חצר טוב אף ברחוב הרחוק מרחוב היהודים... כי לפי הנראה כעת אפשר לקנות שם חצר טוב עם איזה בתים טובים ומים לא יפסקו ויש הרבה אנשים שרוצים לקנות שם בתים וחצרות רק כל אחד ממתין על חבירו כי כל זמן שלא היו דרים שם ביחד עכ"פ עשרה בעלי בתים שיהיה להם מנין בקביעות ודאי קשה לדור שם".

צילום מהאיגרת המקורית פורסם לאחרונה בחוברת מענינת. שערך והוציא לאור — איש ירושלים — ר' בנימין ריבלין לזכר אביו חוקר ארץ ישראל המפורסם, ר' אליעזר ריבלין ז"ל. החוברת שפורסמה בשנת תשנ"ב, נקראת "זכר אב", והיא כוללת דברים וצילומי כתבי יד מהראשונים שעלו ארצה ממשפחת הלל ריבלין המוזכר לעיל. בנימין ריבלין הוא מצאצאי משפחה זו. צילום חלקים מהאיגרת מובאים בזה,

ברשות המו"ל. הקטע הרלוונטי מנושאנו שצוטט לעיל מופיע בשליש האחרון של המסמך.

מבית שמואל

ג. אגרת ר' אליעזר ברגמן אל מ. רוזנבאום

זמן קצר אחר האיגרת הנ"ל של ר' הלל ריבלין, כותב אליעזר ברגמן, מראשוני העולים מגרמניה באותה תקופה, שנמנה עם אנשי כולל הו"ד (הולנד דויטשלנד), אל חותנו ר' מנרל רוזנבאום בגרמניה את הדברים דלקמן: "מותר עכשיו לבני עמנו... לקנות בתים במכירה גמורה לחלוטין לעצמם, כפי שבאמת כבר אירע שכמה אשכנזים היינו של פולין... שיש בהם בעלי כיסים הרבה, שקנו להם בתים כך, במכירה גמורה, בא' מקצות העיר, לא רחוק מא' משערי העיר, ושם זול מאד לקנות... פי בתוך העיר עצמה... הבתים ביוקר הרבה... הרבה מאד..."

ואוצר החכמה

ולאחר מכן הוא מוסיף:

"באלה הימים כבר נגמר מעשה הקניין, שקנו יהודים בתים כאן עיר הקודש... סמוך לשער העיר א', רחוק מיהודים כרביעית שעה ויותר, ועל כל פנים בתוך העיר וחומותיה, ויש בצד ההוא שוק א' מיוחד, חוץ מהשוק הגדול שבאמצע העיר — וקנו חצרות מיוחדות, כל אחד בכמה חדרים, חצר א' בג' אלפים גרוש וא' בד' אלפים וה' מאות, ולולא היה ביניהם מלמד הגון לבני, ושאר דברים הנצרכים לבני ביתי... הייתי קונה גם כן... כידוע מצווה גדולה היא לקנות בית בארץ הקודש, וכל שכן בעיר הקודש".

ד. "זכרונות לבן ירושלים" מאת יהושע ילין

יהושע ילין, אביו של המורה והעסקן המפורסם דוד ילין, בספרו "זכרונות לבן ירושלים", מספר בתחילת ספרו על התישבות משפחתו ב"באב־חוטא", והוא מציין כי בבוא אביו ר' דוד טביה ילין מפולין ארצה בשנת תקצ"ד (1834), הם הגיעו קודם לעה"ק צפת. אך לאחר מכן בהתבוננו אל מצב העיר (צפת), ותושביה שרבים שם היו חסידים שדרכיהם ומנהגיהם היו זרים לרוחו, נחם על מחשבתו להשתקע בה